

HET ZONDAGSKIND VAN DE GESCHIEDENIS

De pauw als goddelijk symbool

Het zondagskind van de geschiedenis, zo zou je de pauw kunnen omschrijven. Al bij de Egyptenaren gaf het pronken met de veren hem een goddelijke status. En ook in latere tijden stond de pauw symbool voor goddelijkheid, schoonheid, koninklijke waardigheid, trots en hoogmoed.

Daan Schuijt is
redacteur van Kleio.

In de veertiende eeuw v.Chr. brak farao Achnaton met de heersende religieuze opvattingen van het oude Egypte. Om zijn nieuwe godsdienst te bevorderen stichtte hij de stad Achetaton, die twaalf jaar hoofdstad van Egypte zou zijn. Op deze plek, tegenwoordig Tell el-Amarna, zijn veel overblijfselen uit deze periode gevonden. Ze waren te zien, alweer vijftien jaar geleden, op de succesvolle tentoonstelling *Farao's van de zon. Achnaton, Nefertiti, Toetan-chamon* in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden.

Een paar bijzondere objecten op die tentoonstelling waren twee glazen vaasscherven, een blauwe en een gele. Beide scherven waren beschilderd met een motief van pauwenogen, aangebracht in contrasterende kleuren. Deze versieringen worden ook wel Horus-ogen genoemd, naar de valkgod die zijn vleugels over de wereld uitstrekt en de doden naar Osiris, de god van de onderwereld, leidt. Het Horus-og is alziend en hoewel het om een andere vogel gaat, zagen de Egyptenaren in de pauwenveren de ogen van Horus terug. Rondom het Horus-og bestaat overigens weer een heel eigen mythologie. Het motief is als versiersel op aardewerk en glas

op verschillende plekken in de oude wereld teruggevonden.

HERA EN DE PAUWEN

Zeus bevrijdde zijn zus Hera uit het hoofd van haar vader. Uit liefde en dankbaarheid huwde ze haar broer en schonk ze hem verschillende kinderen. Daarnaast achtervolgde ze als beschermheilige van getrouwde vrouwen Zeus' minnaressen en buitenechtelijke kinderen. Zo veranderde ze Zeus' liefje Io in een koe die beheerd moest worden door Argus, wiens ogen ze door Hermes liet uitrukken om ze vervolgens op de veren van een pauw te plaatsen. De pauw wordt dan ook aan Hera gewijd, en is als haar symbool op veel afbeeldingen terug te zien. De Romeinen kenden Hera als Juno en namen het symbool van de pauw over. Bovendien ontstond in de oudheid de mythe dat pauwenvlees niet vergaat en zijn bloed demonen verjaagt – een opvatting die door de vroegchristelijke wereld overgenomen werd. Dit idee van onsterfelijkheid (van de ziel) is onder andere terug te zien op een afbeelding in de geboortegrot bij Bethlehem – een voorstelling van twee pauwen die drinken uit een kelk, een verwijzing naar geestelijke wedergeboorte.

PHYSIOLOGUS

De negatieve kenmerken van de pauw, zoals ijdelheid en hoogmoed, werden in de vroegchristelijke moraal ook toegepast, zoals we kunnen lezen in de *Physiologus*, dat sinds de derde of vierde eeuw in verschillende versies is overgeleverd. Het is een bundel moraliserende dierenverhalen waarin de christelijke waarden aan de hand van het gedrag en de kenmerken van dieren worden uitgelegd en overgedragen. Later in de middeleeuwen zullen hieruit de

De 'fontein des levens' in het Godescalc Evangelistarium, de pauwen zijn duidelijk te zien.



bestiaria voortvloeien, waarin ook sprookjesdieren zoals eenhoorns en draken voorkomen. De pauw werd als de meest trotse vogel van het vogelrijk beschreven, bovendien in het bezit van een prachtig lijf en schitterende vleugels. 'De pauw kan zelfgenoegzaam rondlopen, maar zet het op een krijsen als hij zijn lelijke poten ziet. Precies zoals de mens zich aan uiterlijkheden en wereldlijk bezit kan verlustigen, maar God aanroept als hij met de verdorvenheid van zijn eigen zonde wordt geconfronteerd.' De pauw wordt in de bestiaria het symbool van ijdelheid (*vanitas*), overvloed (*luxuria*) en hoogmoed (*superbia*). In de barok is dit thema vaak te zien op kruiswegstaties waarbij Jezus van zijn kleding beroofd wordt als straf voor de ijdelheid van de mensheid, wederom gesymboliseerd door een pauw.

LEVENSFONTEIN

Ook aan het hof van Karel de Grote toonde de pauw zijn veren. Samen met zijn vrouw Hildegard gaf de vorst in 781 de opdracht tot het vervaardigen van een verlichtigd manuscript over het bezoek van het keizerlijk paar aan paus Adrianus I en de doop van hun zoon Pepijn. De eer viel te beurt aan de Frankische scribent Godeschalk (of Godescalc) – een opdracht van de kloosterschool te Aken die hij in twee jaar tijd zou vervullen. Een van de hoofdstukken betreft de levensfontein (*fons vitae*), over de geboorte van Jezus als het begin van alle leven. Op de verlichtiging bij de tekst zijn duidelijk pauwen te zien die aan de bovenkant, naast de oorsprong van de fontein staan. Een verwijzing naar het eerder gebruikte symbool van de pauw als wedergeboorte van de heilige geest.



VROEGMODERNE PAUW

In de renaissance en barok vormden de mythes en goden uit de oudheid een belangrijke inspiratiebron voor kunstenaars. Op *Banket van de Goden* uit 1550 van de Vlaamse schilder Frans Floris flankeren de pauwen Juno als vanouds, terwijl zij naast Jupiter aanzit. Op een horror-doeck van Hendrick Goltzius uit 1615 geeft Mercurius de zojuist uitgestoken ogen van Argus tussen duim en wijsvinger door aan Juno die de pauw al bij de hand heeft. Rubens maakte meerdere doeken over Hera en haar pauwen: in 1610 *Juno en Argos* en in 1637 *Mercurius en Argos*.

Vanaf de Gouden Eeuw toonden schilders de pauw nadrukkelijk als symbool van rijkdom en waardigheid, zoals te zien is op het (vermoedelijke) huwelijksportret van Isaac Abrahamsz Massa en Beatrix van der Laen, door Frans Hals rond 1622 geschilderd. Het stel dat waarschijnlijk is afgebeeld – koopman en burgemeestersdochter – poseert in een verzonnen landschap met op de achtergrond een lusthof waar op het gazon onbekommerd twee pauwen rondlopen.



KOP EN SCHOTEL

In de achttiende en negentiende eeuw veranderde de toepassing van de pauw in de beeldende kunst. De interesse van veel kunstenaars ging steeds meer uit naar diens veren, die als decoratief motief op vloerkleden, behang en porselein verschenen. In het bijzonder in de romantiek was er een hausse aan kopjes en schotels met motieven van pauwenveren. En dat lijkt ook in de eenentwintigste eeuw de bekendste verschijningsvorm van de pauw te zijn.

Maar toch, als je al sinds de Egyptenaren een dankbaar onderwerp voor schilders en kunstenaars bent, mag je daar best trots op zijn. Als een... ■

Boven: Op dit schilderij van Hendrick Goltzius uit 1615 is te zien hoe Mercurius de honderd ogen van Argus aan Juno geeft, die er de staart van een pauw mee versiert. Boijmans van Beuningen, Rotterdam. Daaronder: Portret van een stel, waarschijnlijk Isaac Abrahamsz Massa en Beatrix van der Laen door Frans Hals (ca. 1622). Rijksmuseum, Amsterdam.